

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

ในการปฏิสัมพันธ์กันของคนในสังคม เราไม่เพียงแต่ใช้ภาษาเพื่อสื่อข้อมูลหรือข้อเท็จจริงต่างๆเท่านั้น แต่ยังใช้ภาษาในการกระทำบางสิ่งบางอย่างด้วย เช่น การทักทาย การขอบคุณ การขอร้อง เป็นต้น การกระทำดังกล่าวนั้นไม่จำเป็นต้องตรงกับภาษาที่ใช้ เช่น ถ้าลูกศิษย์คนหนึ่งต้องการให้อาจารย์เขียนจดหมายรับรองให้ เขาอาจจะไม่สามารถพูดได้ทันทีว่า "อาจารย์เขียนจดหมายรับรองให้หน่อยนะคะ" เนื่องจากถ้อยคำนี้เป็นการขอร้องอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งอาจเป็นการไม่สุภาพที่จะนำมาพูดในสถานการณ์นี้ ลูกศิษย์คนนี้อาจจะต้องตกแต่งคำพูดให้ดูสุภาพขึ้นโดยใช้ถ้อยคำที่แสดงการขอร้องอย่างอ้อม เช่น "อาจารย์คะ ไม่ทราบว่าช่วงนี้อาจารย์งานยุ่งไหมคะ หนูจะขอรบกวนให้อาจารย์ช่วยเขียนจดหมายรับรองให้หนูสักฉบับ จะได้ไหมคะ"

การปฏิเสธก็มีลักษณะเช่นเดียวกับการขอร้องคือ ในหลายๆกรณี เราไม่สามารถที่จะปฏิเสธตรงๆได้ เช่น เมื่อเพื่อนชวนเราไปดูภาพยนตร์ แต่เราไม่อยากจะไปก็อาจเป็นการไม่เหมาะสมที่จะบอกกับเพื่อนอย่างตรงไปตรงมาว่า "ไม่ไป ไม่อยากดู" แต่เราอาจจะต้องหาเหตุผลที่น่าจะทำให้เพื่อนไม่รู้สึกรังเกียจ หรือเสียหน้าเมื่อเราปฏิเสธ เช่น "ขอโทษที พอดีเราติดธุระสำคัญ เลยไปด้วยไม่ได้" ดังที่ เมย์ (Mey, 1993) ได้กล่าวเกี่ยวกับการปฏิเสธไว้ว่า "เมื่อผู้พูดพยายามที่จะปฏิเสธ เขาอาจจะถูกมองว่ากำลังให้ข้อมูลเพื่อที่จะสร้างความประทับใจว่าการปฏิเสธนั้นไม่ได้เป็นทางเลือกของผู้พูด แต่เป็นเพราะสถานการณ์อยู่เหนือการควบคุมของเขา" ซึ่งหมายความว่า ผู้พูดมักจะต้องหาเหตุผลมาประกอบการปฏิเสธ และเหตุผลนั้นมักจะมีลักษณะที่ทำให้ผู้ฟังเข้าใจว่า ผู้พูดไม่ได้มีเจตนาที่จะหลีกเลี่ยงการกระทำตามความต้องการของผู้ฟังและไม่ว่าผู้พูดหรือผู้ฟังจะเป็นใครก็ตามก็ต้องปฏิเสธในสถานการณ์อย่างนั้น บราวน์และเลวินสัน (Brown and Levinson, 1987) เรียกการปฏิเสธว่าเป็น การกระทำที่คุกคามหน้า (face threatening act หรือ FTA) หน้า (face) เป็น มโนทัศน์หลักของทฤษฎีความสุภาพ หมายถึงภาพพจน์ทางสังคมที่ทุกคนต้องการ ความต้องการนี้จะประกอบไปด้วย หน้าด้านบวก (positive face) หรือ ความต้องการการยอมรับ หรือการยกย่องชื่นชมในภาพพจน์ของตนจากผู้อื่น และหน้าด้านลบ (negative face) หรือความต้องการที่การกระทำของตนจะไม่ถูกขัดขวางหรือรบกวนโดยผู้อื่น ตามทฤษฎีนี้ การกระทำด้วยคำพูดหรือวัจนกรรมจำนวนมากเป็นการกระทำที่คุกคามหน้า ของคู่สนทนา

สำหรับบราวน์และเลวินสัน การแสดงวัจนกรรมการปฏิเสธเป็นการกระทำที่คุกคามหน้าด้านบวกของผู้ฟัง เพราะความต้องการของผู้ฟังไม่ได้รับการยอมรับหรือการสนองตอบตามที่ผู้ฟังต้องการ ในการแสดงการปฏิเสธจึงต้องการการตกแต่งคำพูดก่อนเพื่อเป็นการรักษาหน้าของผู้ฟัง เพราะการรักษาหน้าของตนนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับผู้ที่เราปฏิสัมพันธ์ด้วย คือการที่เราจะสามารถรักษาหน้าของตนเองได้ เราก็ต้องหลีกเลี่ยงการคุกคามหน้าของอีกฝ่าย เพื่อที่อีกฝ่ายจะได้หลีกเลี่ยงการคุกคามหน้าของเรา

ลีชี (Lii-Shih, 1994) กล่าวไว้เกี่ยวกับสังคมจีนอย่างน่าสนใจว่า "ถ้าการกระทำนั้นเป็นการกระทำที่มีประโยชน์ต่อผู้ฟัง ผู้พูดมักจะรู้สึกเป็นอิสระในการแสดงวัจนกรรมนั้นโดยตรงไปตรงมาอย่างน้อยก็สำหรับชาวจีน แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าการกระทำนั้นถือว่าเป็นการกระทำที่คุกคามหน้าและไม่เป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง ผู้พูดจะพยายามหลีกเลี่ยงการแสดงวัจนกรรมนั้น หรือถ้าต้องแสดงวัจนกรรมนั้นก็จะแสดงอย่างอ้อมค้อมและพยายามใช้กลวิธีต่างๆอย่างฉลาด เพื่อบรรเทาการกระทำที่คุกคามหน้าผู้ฟังให้น้อยลง"

สำหรับสังคมไทยเองในการกล่าวปฏิเสธก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือการที่จะต้องกล่าวคำปฏิเสธคนรอบข้าง ไม่ว่าจะเป็นการปฏิเสธคำขอร้อง คำเชิญ หรือการเสนอแนะสิ่งต่างๆนั้นเป็นสิ่งที่หลายคนอยากหลีกเลี่ยง เพราะลักษณะของสังคมไทยเป็นแบบพึ่งพาอาศัยกัน ใครมีปัญหาอะไรก็มักเข้าไปช่วยเหลือ การปฏิเสธสิ่งใดๆก็ตามอาจทำให้ผู้ที่ปฏิเสธนั้นถูกมองว่าไม่มีน้ำใจก็ได้ ประกอบกับการที่คนไทยมักจะถูกสอนให้หลีกเลี่ยงการแสดงออกอย่างชัดเจนในเรื่องของการไม่ยอมรับการวิจารณ์ การแสดงความไม่พอใจ ความขุ่นเคืองใจ ความโกรธและสิ่งต่างๆที่มีลักษณะแบบเดียวกันนี้ (Richards and Sukwivat, 1983) ทำให้การปฏิเสธสำหรับคนไทยเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก โดยเฉพาะการปฏิเสธการทำตามความปรารถนาของผู้อื่นในตนเองสามารถทำได้แต่ไม่ยอมทำ เช่นการปฏิเสธการขอร้อง หรือการปฏิเสธการแนะนำ เป็นต้น

การศึกษาเกี่ยวกับการปฏิเสธในสังคมไทยนั้นพบว่ามีงานวิจัยของ ณัฐพร พานโพธิ์ทอง (Panpothong, 1999) ซึ่งศึกษากลวิธีการปฏิเสธการขอร้องในภาษาไทย และงานวิจัยของภาวดี ดีพึงตัน (Deephuengton, 1992) ซึ่งเป็นการศึกษาการใช้ภาษาสุภาพในการปฏิเสธและการแสดงความไม่เห็นด้วยในภาษาไทยโดยใช้ทฤษฎีของบราวน์และเลวินสันในการอธิบายกลวิธีต่างๆ เพื่อที่จะอธิบายลักษณะการใช้ภาษาสุภาพของคนไทย เนื่องจากภาวดีดีเห็นว่าเป็นทฤษฎีที่เหมาะสม เพราะมีการใช้มโนทัศน์เรื่อง "หน้า" เป็นพื้นฐาน แต่ภาวดีดีก็ไม่ได้กล่าวถึงบทบาทของ หน้า ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิเสธในงานวิจัยมากเท่าไร ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรจะมีการศึกษาเรื่องมโนทัศน์ หน้า ในการปฏิเสธของคนไทยให้ลึกซึ้งขึ้น โดยผู้วิจัยคิดว่าการปฏิสัมพันธ์กันจริง ๆ แล้วผู้พูดอาจมีได้คำนี้

ตั้งแต่การรักษาหน้าของผู้ฟังเพื่อที่ผู้ฟังจะได้รักษาหน้าของตนเท่านั้น บางครั้งก็อาจจะคำนึงถึงการรักษาหน้าของตนโดยตรงก็เป็นได้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาเหตุผลของผู้พูดภาษาไทยว่าจริง ๆ แล้วในการปฏิเสชนั้น ผู้พูดคำนึงถึงหน้าของฝ่ายใดบ้าง เป็นไปตามที่ทฤษฎีของ บราวน์และเลวินสันเสนอไว้หรือไม่ และมีอะไรที่แตกต่างออกไป

งานวิจัยนี้ นอกจากจะศึกษาบทบาทของหน้าในการปฏิเสชนแล้ว ผู้วิจัยยังต้องการศึกษากลวิธีการปฏิเสชนที่ผู้พูดภาษาไทยใช้ในการตอบวัจนกรรมที่แสดงความปรารถนาดีต่างๆที่ลีซี (1994) เรียกว่า FSA (face – satisfying acts) หรือการกระทำที่ทำให้หน้าเป็นที่พึงพอใจ ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยเลือกที่จะศึกษาการปฏิเสชนวัจนกรรมการเชิญ วัจนกรรมการให้ข้อเสนอ และวัจนกรรมการให้คำแนะนำ เนื่องด้วยยังไม่มียานวิจัยการปฏิเสชนเรื่องใดที่ศึกษาเฉพาะวัจนกรรมที่เป็น FSA ผู้วิจัยจึงคิดว่าควรมีการศึกษากลวิธีการปฏิเสชนในการตอบวัจนกรรมที่แสดงความปรารถนาดีแต่ละประเภทอย่างชัดเจน เพื่อศึกษาว่าในการตอบปฏิเสชนวัจนกรรมแต่ละประเภทจะมีการใช้กลวิธีที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวหรือไม่ มีความเหมือนหรือต่างกันอย่างไร เนื่องจากผู้วิจัยคิดว่า ประเภทย่อยของวัจนกรรมน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้พูดภาษาไทยเลือกใช้กลวิธีต่าง ๆ ในการปฏิเสชน

นอกจากนี้ การที่ผู้ปฏิเสชนจะเลือกใช้กลวิธีแบบใดในการปฏิเสชน น่าจะเกี่ยวข้องกับปัจจัยสถานภาพทางสังคม ซึ่งผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าในสังคมไทยมีการให้ความสำคัญต่อลำดับความอาวุโสและตำแหน่งในหน้าที่การงานเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น สถานภาพทางสังคมระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดการเลือกใช้กลวิธีต่างๆในการปฏิเสชน ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาปัจจัยนี้ว่ามีผลต่อการเลือกใช้กลวิธีในการปฏิเสชนของคนไทยด้วยหรือไม่ อย่างไร การวิจัยเรื่องกลวิธีการปฏิเสชนในภาษาไทยนี้จะแสดงให้เห็นกลวิธีต่าง ๆ ที่ปรากฏในภาษาไทย อันจะทำให้เข้าใจลักษณะของสังคมไทยที่ถูกสะท้อนให้เห็นจากภาษา

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. ระบุกลวิธีการปฏิเสชนในการตอบวัจนกรรมที่แสดงความปรารถนาดีในภาษาไทย
2. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีการปฏิเสชนกับประเภทของวัจนกรรมที่แสดงความปรารถนาดีและสถานภาพของผู้สนทนา
3. วิเคราะห์บทบาทของ "หน้า" ของผู้ปฏิเสชนและผู้ถูกปฏิเสชนในการใช้กลวิธีดังกล่าว

1.3 สมมติฐาน

1. การแสดงการปฏิเสธมีหลายกลวิธี เช่น การให้เหตุผล การขอโทษ การปฏิเสธอย่างตรงไปตรงมา และการขอขอบคุณ
2. ประเภทของวัจนกรรมที่แสดงความปรารถนาดี คือ การเชิญ การให้คำแนะนำ และการให้ข้อเสนอ รวมทั้งสถานภาพของคู่สนทนาจะเป็นปัจจัยในการกำหนดกลวิธีการปฏิเสธ
3. ในการปฏิเสธมีการคำนึงถึง “หน้า” ของผู้ปฏิเสธและ “หน้า” ของผู้ที่ถูกปฏิเสธ แต่จะมีการคำนึงถึง “หน้า” ของผู้ที่ถูกปฏิเสธมากกว่า

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1. งานวิจัยนี้จะศึกษาการตอบปฏิเสธวัจนกรรมที่แสดงความปรารถนาดี 3 ประเภท เท่านั้น ได้แก่ การเชิญ การให้ข้อเสนอ และให้คำแนะนำ และศึกษาเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างการเลือกใช้กลวิธีการปฏิเสธกับปัจจัย 2 ปัจจัย ได้แก่ ประเภทของวัจนกรรมที่แสดงความปรารถนาดี และสถานภาพของคู่สนทนา โดยจะไม่ศึกษาปัจจัยอื่นที่อาจมีผลต่อกลวิธีการปฏิเสธ เช่น ความสนิทสนมระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง อาชีพ เพศ หรืออายุ โดยใช้ข้อมูลจากแบบสอบถามที่เรียกว่า Discourse Completion Test หรือ DCT
2. ในการศึกษาบทบาทของ “หน้า” ในการปฏิเสธ ผู้วิจัยจะไม่ศึกษาว่าผู้ปฏิเสธคำนึงถึงหน้าด้านลบหรือหน้าด้านบวก ตามคำจำกัดความของ “หน้า” ในทฤษฎีความสุภาพของบราวน์ และเลวินสัน แต่จะศึกษาว่าผู้ปฏิเสธคำนึงถึงหน้าของผู้ถูกปฏิเสธหรือหน้าของผู้ปฏิเสธ โดยใช้คำตอบที่ได้จากการเลือกตัวเลือกในแต่ละสถานการณ์ของผู้ตอบแบบสอบถาม

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพิ่มพูนความรู้ทางวัจนปฏิบัติศาสตร์ภาษาไทย
2. เป็นแนวทางในการศึกษาวัฒนธรรมและการใช้ภาษาในสังคมไทย

1.6 นิยามคำศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย

การปฏิเสธ (REFUSAL)	คือ	การใช้ภาษาเพื่อแสดงการตอบสนองว่าจะไม่ปฏิบัติตามความปรารถนาดีของคุณสนทนาตามที่สนทนาต้องการ
วัจนกรรม (SPEECH ACT)	คือ	การกระทำโดยใช้คำพูด ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อมี คุณสมบัติครบถ้วนตามเกณฑ์กำหนดเฉพาะ (conditions) ของวัจนกรรมแต่ละวัจนกรรม
หน้า (FACE)	คือ	ภาพพจน์ทางสังคมซึ่งแต่ละคนต่างต้องการ ซึ่งประกอบด้วยหน้าด้านลบ และหน้าด้านบวก